विलोलघण्टाकणितेन नागाः" रघुः "दुःसहा हि परेङ्गितः कणद्भिरलिगाथकैः" अकाणिषु श्रुतेत्साहाः" चकणाशङ्कितोयोद्धम्" "विभूषणानां कणितञ्च षट्पदः" भट्टिः "किञ्चित्कणत् किन्नरमध्यु स" कुमा० उपसर्गादिपूर्वः वीणायाः शब्दे अमरः। णिच् कणयति।

क्वण पु० कण-अप्। १वीणायाः शब्दे, अमरः २ध्वनिमात्रे हेमच०। कर्त्तरि अच्। ३शब्दकारके त्रि०

क्वणन न०कण-भावे ल्युट्। १वीणायाः शब्दे (कनकन) इति २शब्दभेदे। कर्त्तरि ल्यु। ३क्षुद्रहण्डिकायां (छोटहाडि) त्रिका०।

क्वथ निष्पचने (क्वाथशब्दोक्तपाकभेदे) भ्वा०पर०सक० सेट्। कथति एदित् अकथीत् चकाथ काथः। कथ्यमानः। णिच् काथयति "जलाशयेषु तप्तेषु कथ्यमानेषु वह्निना" भा० आ० ३२६अ० "पक्वान्नयोर्वाप्यश्नीयात् यवागूं कथितां सकृत्" मनुः

क्वथित त्रि०कथ-क्त। १अतिशयपक्वे व्यञ्जनादौ, २दशमूलपाचनादौ च हेमच०। भावप्र० क्वथितजलगुणा उक्ता यथा "क्वथितस्य जलस्य शीतलीकृतस्य विशेषमाह सुश्रुतः। "शृताम्बु तत् त्रिदोषघ्नं यदन्तर्वाप्यशीतलम्। अरुचमनभिषन्दि कृमिघ्नं ज्वरहृद्भवु। धारापातेन विष्टम्भि दुर्ज्जरं पवनाहतम्। भिनत्ति श्लेष्मसंघातं मारुतञ्चोपकर्षति। अजीर्णं जरयत्याशु पीतमुष्णोदकं निशि:" अन्तर्वाप्यशीतलम् पिहितमेव शीतलम्"

क्वथिता स्त्री भावप्र० उक्ते(कड़ी)इतिख्याते पदार्थे "स्यात्घृते वा तैले वा हरिद्राहिङ्गु भर्जयेत्। अवलेहनसंयुक्तां तक्रलवैव निःक्षिपेत्। एषा सिद्धा समरीचा कथिता कथिता बुधैः। अवलेहनम्। (अरिहन) इति लोके। "क्वथिता पाचनी रुच्या लघ्वी वह्निप्रदीपनी। कफानिलविबन्धघ्नी किञ्चित्पित्तप्रकोपिणी। अलीकमतस्याः शुष्का वा किं वा क्वथितया पुनः। बृंहणा रोचना हृद्या बलया वातगदापहा। कोष्ठशुद्धिकरी शुक्रा किञ्चित्पित्तप्रकोपनी। अर्द्धिते सहनुस्तम्भे विशेषेण हिता स्मृता" ।

क्वल पु० कु-अल-अच्। प्रौढवदरफले "कुवलं यत् पूतीकैर्वा पर्णवल्कैर्वातसूरात् सौम्यं तद्यत् कुलैराजसं तत् तद्यत् तण्डुलैर्वैदेहं तद्यदातञ्जनेन मानुषं तद्यदृक्षा यत् सैन्द्रदृक्षातनात्ता सैन्द्रत्वाय" इति तैत्ति० २।५।३।५ "सोमवल्लीसमानाया लतायाः खण्डाः पूतीकाः। पलाशकाष्ठस्यांशाः पर्णवल्काः। प्रौढवदरफलानि कुलाः। ईषदम्लतक्रम तञ्जनं पूतीकादिभिरातञ्जनं सोमप्रियम्" भा०।

क्वाण पु०क्वण भावे घञ्। १शब्दे उपनिपादिपूर्व्वकस्तु वीणायाःशब्दे अमरः। ज्वला०कर्त्तरि ण। २शब्दकर्त्तरि त्रि०

क्वाथ पु० क्वथ-करणे घञ्। १अतिदुःखे हेम०। दुःखेन हि चित्तं क्वथ्यमानमिव भवतीति तस्य तथात्वम्, वैद्यकोक्ते जलादेः पाकभेदे यथा भावप्रकाशे

"पानीयं षोड़शगुणं चूर्णं द्रव्यपले क्षिपेत्। मृत्पात्रे क्वाथयेद् यावन्नाष्टमांशावशेषितम्। कर्षादौ तु पलं यावद्दद्यात् षोड़शिकं जलम्। ततस्तु कुड़वं यावत्तोयमष्टगुणं भवेत्। चतुर्गुणमतश्चोर्द्ध्वं यावत्प्रस्थादिकं जलम्। षोडशिकं षोड़शगुणम्। "तज्जलं पाययेद्धीमान् कोष्णं मृद्वग्निसाधितम्। शृतः क्वाथः कषायश्च निर्यूहः स विगद्यते"। क्वाथपानमात्रामाह "मात्रोत्तमा पले तत् स्यात् त्रिभिरर्द्धैस्तु मध्यमा। जघन्या च पलार्द्धेन स्नेहक्वाथौषधेषु च। तन्त्रान्तरे "क्वाथ्यद्रव्यपले वारि द्विरष्टगुणमिष्यते। चतुर्भागावशिष्टन्तु पेयं पलचतुष्टयम्। दीप्तानलं महाकायं पाययेदर्द्धलं जलम्। अन्ये त्वर्द्धं परित्यज्य प्रसृतिं तु चिकित्सकाः। क्वाथत्यागमनिच्छन्नष्टभागावशेषितम्। पारम्पर्योपदेशेन वृद्धवैद्याः पलद्वयम्। अष्टभागावशेषितस्य चतुर्भागावशिष्टापेक्षया गुरुत्वात् दीप्तानलं महाकायं पलद्वयं पाययेन्मध्यमाग्नि मल्पकायं पलमात्रं पाययेत् मात्रोत्तमा पलेनस्यादित्यादि वचनात्। "क्वाथे क्षिपेत् सितादांश्चतुर्घाष्टमषोडशैः। वातपित्तकफातङ्के विपरीतं मधु स्मृतम्। जीरकं गुग्गुलुं क्षारं लवणं च शिलाजतु। हिङ्गु त्रिकटुकं चैव क्वाथे शाणोन्मितं क्षिपेत्। क्षीरं घृतं गुडं तैलं मूत्रं चान्यत् द्रवं तथा। कल्कं चूर्णादिकं क्वाथे निःक्षिपेत् कर्षसंमितम्। तत्रोपविश्य विश्रान्तः प्रसन्नवदनेक्षणः। औषधं हेमरजतमृद्भाजनपरिस्थितम्। पिबेत् प्रसन्नहृदयः पीत्वा पात्रमधोमुखम्। विधायाचम्य सलिलं ताम्बूलाद्युपयोजयेत्"।

क्वाथसेवनप्रकारादि भावप्र० दर्शितं यथा

"तत्रानुक्ते प्रभातं स्यात्कषायेषु विशेषतः। मुख्यभैषज्यसम्बन्धो निषिद्धस्तरुणज्वरे। तोयपेयादिसंस्कारे त्वदोषं तत्र भेषजम्"। मुख्यभेषजं क्वाथः तस्य सम्बन्धः पानम्। यतआह "न कषायं प्रशंसन्ति नराणां तरुणे ज्वरे।